

УДК 378.147

**МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ**

Комишан А. І., Щокіна Н. Б.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,

Харківський національний університет Повітряних Сил

імені Івана Кожедуба

У статті розглядається метод проектів як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів. Аналізуються погляди науковців щодо місця методу проектів в освітньому процесі сучасного ВНЗ. Розкривається визначення сутності методу проектів, характеризуються його види та етапи реалізації. Наводиться досвід підготовки науково-педагогічних працівників на курсах підвищення кваліфікації до впровадження методу проектів в освітній процес вищих навчальних закладів.

Ключові слова: освітній процес, проект, проектна технологія, метод проектів, проектна діяльність, види проектів, структура проекту, підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників.

**МЕТОД ПРОЕКТОВ КАК СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ
УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ**

Комышан А. И., Щекина Н. Б.

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,

Харьковский национальный университет Воздушных Сил

имени Ивана Кожедуба

В статье рассматривается метод проектов как средство активизации учебно-познавательной деятельности студентов. Анализируются взгляды ученых на место метода проектов в образовательном процессе ВУЗа. Раскрывается определение сущности метода проектов, характеризуются его виды и этапы реализации. Приводится опыт подготовки научно-педагогических работников на курсах повышения квалификации к внедрению метода проектов в образовательный процесс высших учебных заведений.

Ключевые слова: образовательный процесс, проект, проектная технология, метод проектов, проектная деятельность, виды проектов, структура проекта, повышение квалификации научно-педагогических работников.

**METHOD OF PROJECTS AS A MEANS OF ACTIVATION
OF TEACHING AND TRAINING WORK OF STUDENTS**

Komyshan A. I., Schekyna N. B.

V. N. Karazin Kharkiv national university,

Ivan Kozhedub national university of the air force

The article deals with the project method as a means of activating students' educational and cognitive activities.

Project technology is an important component of the productive education system and a non-standard, non-traditional way of organizing the educational process via active methods of action (planning, prediction, analysis, synthesis), aimed at implementing a person-centered approach.

The project activity is able to make the educational process personally significant for the student (cadet), so he can reveal his creative potential, demonstrate his research abilities, activity, imagination, creativity and independence. The starting point in this matter should be the ability of scientific and pedagogical workers to implement the project method in their professional and pedagogical activity in a qualitative and effective manner.

The views of scientists about the place of the project method in the educational process of a modern university are analyzed. The project method is considered as a set of research, search, problem methods, techniques and actions of the student, which are carried out in a certain sequence to achieve the set goal - an independent decision personally significant professionally directed problem. The result of the project activity can be seen, realized and, most importantly, used in real practice.

The tasks, solved on the basis of the introduction of the project method into the higher school educational process, are analyzed.

The classification of educational projects is considered according to: the make-up of participants in the project activity; the nature of partnerships; the level of inter-subject implementation; the duration in time; the purpose and nature of the project activity – informational, fact-finding, scientific-search, structural and so on.

The stages of work on the training project are generalized.

The possibilities of the project activity for the formation and development of professionally significant and personal qualities of students (cadets) are considered: analytical, polemical, preventative, communicative skills.

It is determined that it is possible to realize the project activity only on the basis of appropriate training of scientific and pedagogical workers for its implementation. For the purpose of popularizing

of the project method and familiarizing scientific and pedagogical workers with the project activities, a number of educational and methodical classes on the problem of implementation of the method project into the methodology of practical training by teachers are developed and conducted.

Among the tasks that were solved during such classes, we defined: the analysis of the essence and features of the project technology of training, familiarization with the types of the project activity and its results; the analysis of the algorithm for conducting the lesson using the project method; the determination of criteria for evaluating the results of project activities; the preparation of a fragment of a practical lesson based on the project method (subject by choice).

Key words: educational process, project, project technology, project method, project activity, types of projects, project structure, advanced training of scientific and pedagogical workers.

Постановка проблеми. Нові суспільно-економічні відносини в Україні викликали суперечність між соціальним запитом та можливостями впливу сучасної системи вищої освіти на розвиток особистості здобувача вищої освіти, між потребою в модернізації освітнього процесу в сучасній вищій школі та недостатнім рівнем впровадження інновацій. В умовах сьогодення, одним із провідних чинників удосконалення якості навчання здобувачів вищої освіти (студентів, курсантів) є впровадження інноваційних педагогічних технологій для забезпечення формування їхньої професійної компетентності та потреби у постійному самовдосконаленні. Це може бути реалізовано завдяки зміні акцентів на процес досягнення результатів діяльності (навчально-пізнавальна діяльність студентів та курсантів) над самим результатом діяльності. При цьому варто зазначити, що результативність упровадження будь-якої освітньої технології зумовлено рівнем підготовленості науково-педагогічних працівників до її застосування в освітньому процесі.

Серед існуючих сучасних педагогічних технологій доцільно звернути увагу на технології та методи навчання, які саме і забезпечують активізацію навчально-пізнавальної, пошукової діяльності здобувачів вищої освіти. Тобто, методи, які націлені на формування професійно важливих умінь, навичок та компетентностей, розвиток креативного мислення майбутніх фахівців з вищою освітою, їх конкурентоспроможність, мобільність (мається на увазі активні та інтерактивні методи навчання). Це спонукало науковців та педагогів-практиків звернути увагу на проектну діяльність яка при належній організації освітнього процесу має потенційні можливості сприяти вирішенню цих завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі удосконалення методики викладання навчальних дисциплін вітчизняними та зарубіжними дослідниками проаналізовано і визначено потенційні можливості та переваги методу проекту як засобу

навчання та виховання (А. Нісімчук, О. Падалка, Н. Пахомова, О. Пехота, Г. П'ятакова, О. Шпак та ін.). На думку вчених проектна технологія виступає як важливий компонент системи продуктивної освіти і являє собою нестандартний, нетрадиційний спосіб організації освітнього процесу через активні способи дій (планування, прогнозування, аналіз, синтез), спрямованих на реалізацію особистісно орієнтованого підходу [5, 8, 10, 11, 13, 14].

Проектна діяльність як технологія формування творчої особистості на сьогодні є об'єктом дослідження багатьох учених і практиків (І. Зімня, О. Пехота, Є. Полат) [10, 11, 12 та ін.]. На думку Є. Полат метод проектів являє собою спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), яка має завершитися досить реальним, практичним результатом. Науковець розуміє проект як об'єднану навчально-пізнавальну творчу діяльність партнерів, які мають спільну проблему, мету, способи діяльності, узгодженні методи, спрямовані на досягнення загального результату сумісної діяльності [12]. У свою чергу С. Сисоєва вважає метод проектів однією з педагогічних технологій, яка відображає реалізацію особистісно орієнтованого підходу в освіті і сприяє формуванню уміння адаптуватися до швидкозмінних умов життя людини постіндустріального суспільства [9, 15].

Формулювання мети статті. З одного боку, на теперішній час існує низка поглядів науковців на розуміння сутності поняття «метод проектів» в освіті. Так, наприклад, М. Кларин метод проектів визначає як метод планування цілеспрямованої діяльності у зв'язку з вирішенням якогось завдання в обставинах реального життя; П. Мудров – як цільовий навчально-виховний процес, спрямований на виконання суспільно корисних справ; М. Ярмаченко як систему навчання, за якої учень набуває знань, умінь та навичок у процесі планування і виконання певних складних завдань – проектів. С. Шишов під методом проектів розуміє спосіб організації пізнавально-трудової діяльності з метою розв'язання проблем, пов'язаних з проектуванням, створенням і виготовленням реального об'єкта (продукту праці) [16]. Тобто, метод проектів виступає як метод, як процес, як система, як спосіб навчання тощо, що утруднює визначення цього поняття.

З другого боку, в умовах нових вимог до результатів освоєння студентом (курсантом) освітньої програми пріоритетна увага має приділятися формуванню особистісних, загальних, професійних та інтегративних компетентностей, які характеризують їхню майбутню професійну діяльність. На нашу думку, саме проектна діяльність здатна зробити освітній процес для студента (курсанта) особистісно значущим, таким, в якому він зможе максимально розкрити свій творчий потенціал, проявити свої дослідницькі здібності, активність, фантазію, креативність та самостійність. А це можливість з'єднати цілі освіти, професійну діяльність, а також перейти від відтворення знання до його практичного застосування. Безумовно, крапкою

відліку в цьому питанні має бути здатність науково-педагогічних працівників якісно та ефективно реалізовувати у своїй професійно-педагогічній діяльності метод проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи погляди науковців щодо визначення сутності методу проектів, зазначимо, що більшість науковців розглядають метод проектів як сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, прийомів і дій студента (курсанта), які здійснюються у певній послідовності для досягнення поставленої мети – самостійного розв’язання особисто значущої професійно спрямованої проблеми. Результат розв’язання цієї проблеми має бути оформлений у вигляді конкретного продукту їхньої діяльності.

В останні роки метод проектів набув поширення і популярності завдяки раціональному поєднанню теоретичних знань та можливостей їх практичного застосування для розв’язання конкретних професійних проблем у ході сумісної діяльності здобувачів вищої освіти. В основі цього методу – спрямованість на кінцевий результат, який можна отримати у ході вирішення практично або теоретично значущої проблеми. Результат проектної діяльності можна побачити, усвідомити і, головне, використати в реальній практичній діяльності.

До завдань, які вирішуються на основі впровадження методу проектів в освітній процес вищої школи, можна віднести:

- створення умов для використання набутого студентами (курсантами) у процесі навчання досвіду; можливість реалізувати особистий інтерес до навчальної дисципліни;
- не тільки оволодіння знаннями, а, головне, уміння здобувати ці знання самостійно, застосовувати їх для розв’язання професійно спрямованих завдань;
- сприяння розвитку самостійності і творчості студентів (курсантів);
- створення умов для формування і подальшого розвитку комунікативної компетентності, навичок групової діяльності;
- формування презентаційних і полемічних умінь з метою представлення та захисту результатів проектної діяльності;
- розвиток аналітичних здібностей студентів (курсантів) для опрацювання значних обсягів інформації, її аналізу, висування гіпотез, вміння робити узагальнення, підводити підсумки [1, 2, 5, 7, 10, 11, 13].

Специфіка проведення практичних і семінарських занять, виконання самостійної роботи на основі упровадження методу проектів передбачає використання студентами та курсантами низки дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих по своїй суті [3, 4, 14]. Такий підхід дозволяє розвивати креативне мислення, самостійність студентів та

курсантів; навчає їх визначати та розв'язувати професійно значущі проблеми, використовуючи вже отримані знання з різних навчальних предметів; розвиває уміння прогнозувати результати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Результати виконання проектів мають бути реально «відчутними» та значущими, якщо це теоретична проблема, то конкретне її розв'язання, якщо практична – конкретний продукт, готовий до використання.

Зазначимо, що класифікація навчальних проектів, яка пропонується у педагогічних джерелах інформації, здійснюється за такими ознаками:

- склад учасників проектної діяльності – індивідуальні, колективні (парні, групові);
- характер партнерських взаємодій між учасниками проектної діяльності – кооперативні, змагальні, конкурсні;
- рівень реалізації міжпредметних зв'язків – монопредметні, міжпредметні, позапредметні;
- тривалість у часі – короткострокові, середньої тривалості, тривалі;
- мета і характер проектної діяльності – інформаційні, ознайомлювальні, науково-пошукові, конструкційні тощо [5, 6, 7].

Кожний тип проекту має свої ознаки: вид координації, терміни виконання, етапність, кількість учасників. Тому науково-педагогічному працівникові при розробці проекту слід уважно вивчити типологію проектів і враховувати ознаки і характерні особливості кожного з них. Аналіз джерел інформації свідчить, що в реальній практиці частіше використовують змішані типи проектів, в яких можуть бути представлені ознаки дослідницьких і творчих проектів або практико-орієнтованих та інформаційних тощо.

Вибір того чи іншого типу проекту обумовлено метою заняття, його змістом, складом учасників, характером взаємовідносин у групі, потенційними можливостями студентів чи курсантів. Так, дослідницькі проекти доцільно використовувати при виконанні курсових, дипломних, магістерських робіт, оскільки вони за структурою наближені до реальних наукових досліджень і ставлять студента (курсанта) перед необхідністю визначати актуальність обраної теми, мету і завдання дослідження, його об'єкт та предмет, формулювати гіпотезу, узагальнювати результати дослідницької роботи, формулювати висновки.

Творчий проект створює умови для розвитку креативності здобувачів вищої освіти, їх індивідуальності. Проект такого типу передбачає тільки формулювання проблеми, а хід її розв'язання залежить від ініціативи, творчості самих здобувачів вищої освіти.

Досвід упровадження методу проектів свідчить, що починати доцільно з роботи над інформаційними проектами, сутність яких полягає в накопиченні інформації з різних джерел, її опрацюванні, аналізі та представленні у вигляді кінцевого продукту – аналітичний звіт, графік, таблиця, схема тощо.

Практико-орієнтовані проекти доцільно застосовувати, якщо є зв'язок з відповідними організаціями, підприємствами, які делегують розв'язання конкретних професійних проблем певному вищому навчальному закладу, що посилює практичну спрямованість навчання, формує професійну компетентність майбутніх фахівців [3, 5, 11, 12].

Залежно від ситуації добір тематики проектів може бути різним. В одних випадках ця тематика може формулюватися науковцями, які працюють у галузі освіти, в рамках затверджених навчальних програм; у других – ініціативно висуватися науково-педагогічними працівниками з урахуванням навчальної ситуації та стану викладання навчальної дисципліни, професійних інтересів, уподобань та здібностей студентів (курсантів); у третіх – тематика проектів може пропонуватися і здобувачами вищої освіти, які орієнтуються на власні інтереси, не лише пізнавальні, а й творчі, прикладні.

Теми проектів найчастіше стосуються конкретного практичного питання, що є актуальним для реального життя, майбутньої професійної діяльності. Це вимагає залучення знань студентів (курсантів) не лише з однієї навчальної дисципліни, але й з різних галузей, стимулює систематичне творче мислення, розвиток навичок дослідницької роботи. В основі проектної технології лежить розвиток пізнавальної та дослідницької діяльності здобувачів вищої освіти, уміння конструювати свої знання, орієнтуватися у інформаційному просторі, розвивати творчі здібності. Особливого значення набуває залучення студента чи курсанта саме до процесу пошуку у ході співпраці з іншими здобувачами вищої освіти (одногрупниками) та науково-педагогічним працівником. Важливим є не лише результат, а й процес його досягнення. Під час роботи над проектом, науково-педагогічний працівник виконує з одного боку, функцію консультанта, а з іншого – менеджера. Тобто, він допомагає здобувачам вищої освіти у пошуку інформації, координує процес роботи, заохочує.

Аналіз джерел інформації та досвіду роботи педагогів-новаторів над навчальним проектом дозволив узагальнити її етапи:

- визначення теми, мети проекту, обговорення проблеми, висунення гіпотез;
- визначення джерел, засобів збирання та методів аналізу інформації, способів представлення результатів; установлення критеріїв оцінювання результату роботи над проектом;

- безпосередньо дослідження, спостереження, робота з інформаційними ресурсами, проведення необхідних заходів збору інформації, анкетування тощо;
- аналіз отриманої інформації, підбиття підсумків, формулювання висновків;
- виготовлення продукту проектної діяльності;
- оформлення звіту: узагальнення та класифікація зібраної інформації, виготовлення ілюстративного матеріалу, підготовка до презентації;
- творчий звіт, презентація: демонстрація результатів у формі усного звіту, демонстрації продукту, письмового звіту, мультимедійної презентації тощо;
- оцінювання результатів і процесу дослідження за встановленими критеріями [1, 8, 10, 11, 12, 13].

У роботі за методом проектів на різних етапах його проведення здійснюється формування та розвиток професійно значущих та особистих якостей майбутніх фахівців з вищою освітою. Так, на етапі визначення актуальної для здобувачів вищої освіти проблеми, над якою вони працюватимуть протягом певного часу, індивідуально або в групі, формуються аналітичні вміння. На етапі виконання проекту відповідно до поставлених завдань вони навчаються висувати гіпотези, ставити експерименти, систематизувати та узагальнювати результати, аналізувати інформацію, отриману з різних джерел, працювати в групі. Етап обговорення результатів роботи дає можливість розвинути здобувачам вищої освіти полемічні вміння: відстоювати свою зору зору, формувати особисту думку, робити аргументовані висновки. Етап підведення підсумків роботи сприяє розвитку презентаційних умінь: навчає студентів (курсантів) обробляти дані експериментальної і дослідної роботи, оформляти результати, готуватись до захисту роботи.

Під час виконання проектної діяльності студенти та курсанти самостійно вибудовують систему аргументів та доказів; презентують результати діяльності, доводять правильність і раціональність рішення, що сприяє розвитку комунікаційних умінь та умінь роботи в команді. [2, 3, 4, 6].

Варто зазначити, що реалізувати проектну діяльність можливо лише на основі відповідної підготовки науково-педагогічних працівників до її впровадження. Разом з тим, проведене нами опитування педагогів, які проходили курси підвищення кваліфікації свідчить про те, що переважна їхня більшість не володіють технологією організації проектної діяльності, а певна частина взагалі не обізнані щодо методу проектів. З метою популяризації методу проектів та ознайомлення науково-педагогічних працівників з проектною діяльністю нами в рамках курсів підвищення кваліфікації було розроблено і проведено низку навчально-

методичних занять з проблеми увраджання методу проектів в методику проведення практичних занять педагогами.

Серед завдань, які вирішувались під час таких занять ми визначили: аналіз сутності та особливостей проектної технології навчання, ознайомлення з видами проектної діяльності; аналіз алгоритму проведення заняття з використанням методу проектів; визначення критеріїв оцінювання результатів проектної діяльності; підготовка фрагменту практичного заняття на основі методу проекту (тема за вибором).

В теоретичній частині занять було прочитано міні-лекцію-візуалізацію «Характеристика проектної технології навчання»; проведено «круглий стіл» з обговоренням таких питань:

1. Чого ми очікуємо від сучасної вищої освіти.
2. Які методи навчання студентів (курсантів) нам сьогодні потрібні.
3. Які професійні якості майбутнього фахівця в умовах сьогодення набувають особливої значущості (компетентність, конкурентоспроможність, мобільність, аналітичність мислення, швидкість опрацювання великих масивів інформації, комунікабельність, прагнення до самоосвіти й самовдосконалення).
4. Що лежить в основі проектної методики навчання.
5. Витоки методу проектів.
6. Які можливості надає організація проектної діяльності при викладанні навчальних дисциплін у ВНЗ.

Для проведення практичної частини занять ми обрали такі завдання:

Завдання 1. Ознайомитись з видами проектної діяльності та її результатами.

Встановити відповідність:

Вид проекту	Результати діяльності студентів (курсантів)
Дослідницький	Газета, відеофільм, виставка
Творчий	Фрагмент заняття, педагогічний захід
Ігровий	Есе, дослідницький реферат
Інформаційний	Методична розробка, наочний посібник
Практико-орієнтований	Схема, модель, таблиця
Змішаний	Повідомлення, доповідь, сторінка сайту, блог

Завдання 2. На основі опрацювання продуктів проектної діяльності визначити, що може виступати її результатом у рамках викладання Вашої навчальної дисципліни (веб-сайт; конспект, аналіз результатів опитування, анкетування; атлас; відеофільм; виставка; газета; журнал; обговорення, законопроект; сценарій гри; карта; колекція; макет; модель; мультимедійний продукт; бесіда, оформлення кабінету; пакет рекомендацій; захід; тестування, прогноз; публікація; комп'ютер, путівник; серія ілюстрацій; довідник; порівняльний аналіз; сценарій; креслення, схема, таблиця; екскурсія тощо), обґрунтувати вибір.

Завдання 3. Проаналізувати алгоритм роботи над виконанням проекту, розробити на його основі фрагмент заняття з використанням методу проектів (тема за вибором):

1. Вибір проблеми, або професійно значущої задачі.
2. Розподіл групи на мікрогрупи для виконання проектної діяльності, обрання спікера.
3. Збір інформації, її опрацювання в групах.
4. Підготовка особистого варіанту розв'язання проблеми кожною групою.
5. Презентація продуктів діяльності.
6. Рефлексія (аналіз групової діяльності).

Завдання 4. Опрацювати критерії оцінювання результатів проектної діяльності з урахуванням специфіки викладання Вашої навчальної дисципліни, виду проекту:

- самостійність роботи над проектом, самостійність суджень, оцінок і висновків, наявність особистої ініціативи;
- актуальність і значущість теми проекту;
- повнота розкриття теми;
- чіткість і логічна обґрунтованість у постановці цілей, завдань проектного дослідження;
- оригінальність вирішення проблеми;
- практична значущість, результативність проектної діяльності;
- виконання вимог до оформлення проекту, його презентація та дизайн;
- артистизм і виразність виступу;
- відповіді на запитання.

Завдання 5. Представити фрагмент практичного заняття із застосуванням проектної технології навчання (тема за вибором); проаналізувати виступи науково-педагогічних працівників, визначити за опрацьованими критеріями їх якість, підвести підсумки заняття.

Результати опитування науково-педагогічних працівників, які пройшли в рамках курсів підвищення кваліфікації низку навчально-методичних занять з проблеми уврадовження методу проектів в методичку проведення власних практичних занять з навчальних дисциплін свідчить про те, що проведені нами заняття сприяли розвитку зацікавленості інноваційними методами навчання, а саме методом проектів; надали можливості ознайомитись і обговорити методичку проведення заняття на основі проектної діяльності, визначити та опрацювати критерії оцінювання студентів (курсантів) при виконанні проекту. Вважаємо, що у перспективі застосування науково-педагогічними працівниками, технології проектного навчання дозволить розв'язати завдання формування творчого мислення, забезпечить розвиток ініціативи та самостійності студентів (курсантів), набуття комунікативних умінь та навичок співпраці, що дозволить їм застосувати знання, отримані в процесі навчання, у вирішенні практичних завдань.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, використання методу проектів в професійній підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою надасть можливості активізувати пізнавальну діяльність студентів (курсантів), заохочувати їх прагнення та інтерес до навчання, тому що розвиває самостійність мислення, навчає роботі у співпраці, максимально наближене до умов професійної діяльності, має високу мотивацію, сприяє розвитку аналітичних, комунікативних, дослідницьких умінь майбутніх фахівців з вищою освітою, дозволяє набути досвід професійної діяльності ще у процесі їхнього навчання у ВНЗ, розвиває навички роботи в групі і, нарешті, дозволяє побачити конкретний результат своєї діяльності, що є мотивуючим фактором до навчання. В свою чергу, здатність кожного науково-педагогічного працівника застосовувати у власній професійно-педагогічній діяльності методу проектів сприяє якості надання освітніх послуг та як результат є підготовка компетентних фахівців з вищою освітою.

Проведене дослідження не висвітлює всі аспекти проблеми. Подальшого дослідження потребують питання організації проектної діяльності при викладанні психолого-педагогічних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Гаркуша І. В. Проектна технологія навчання як засіб формування риторичних умінь майбутніх фахівців з реклами. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104.html>.

2. Зоріна Н. О. Методика викладання у вищій школі : конспект лекцій / Н. О. Зоріна. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2010. – 50 с.
3. Малихін О. В. Методика викладання у вищій школі : навчальний посібник / О. В. Малихін, І. Г. Павленко, О. О. Лаврентьєва, Г. І. Матукова. – К : КНТ, 2014. – 262 с.
4. Нагаєв В. Методика викладання у вищій школі : Навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
5. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології. / О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К., 2000. Навчальний посібник. – К. : Просвіта, 2000. – 368 с.
6. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. – вип. 61 / Ін-т інновац. технологій і змісту освіти МОН України; редкол.: О. П. Гребельник, Я. Я. Болюбаш, І. А. Шелест та ін. – К., 2010. – 185с.
7. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / В. Л. Ортинський ; М-во освіти і науки України, Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
8. Пахомова Н. Ю. Проектне навчання – що це. // Методист / Н. Ю. Пахомова. – 2004. – № 1. – С.39–46.
9. Педагогічні технології у безперервній професійній освіті / За заг. ред. Сисоєвої С. О. – К., 2001. – с. 44.
10. Пехота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
11. Пехота О. М. Проектна технологія // Освітні технології / За ред. О. М. Пехоти. – К., 2004. – с. 148-162.
12. Полат Е. Метод проектов: типология и структура //Лучшие страницы педагогической прессы. – 2004. – №1. – С.9-17.
13. П'ятакова Г. П. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі : навч.-метод. посіб. для та магістр. Вищої школи / Г. П. П'ятакова, Н. М. Заячківська. – Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 56 с.
14. П'ятакова Г. П. Технологія інтерактивного навчання у вищій школі : Г. П. П'ятакова Л. : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 119 с.

15. Сисоєва С.О. Особистісно-орієнтовані педагогічні технології: метод проектів // Неперервна професійна освіта: теорія і методика: Наук. – метод. журнал. – К., 2002. – Вип.1 (5). – 230с.

16. Хроленко М. Застосування методу проектів у процесі вивчення курсу «Основи демографії» / М. Хроленко. – Молодь і ринок, 2015 – №3 (122), – С. 74.